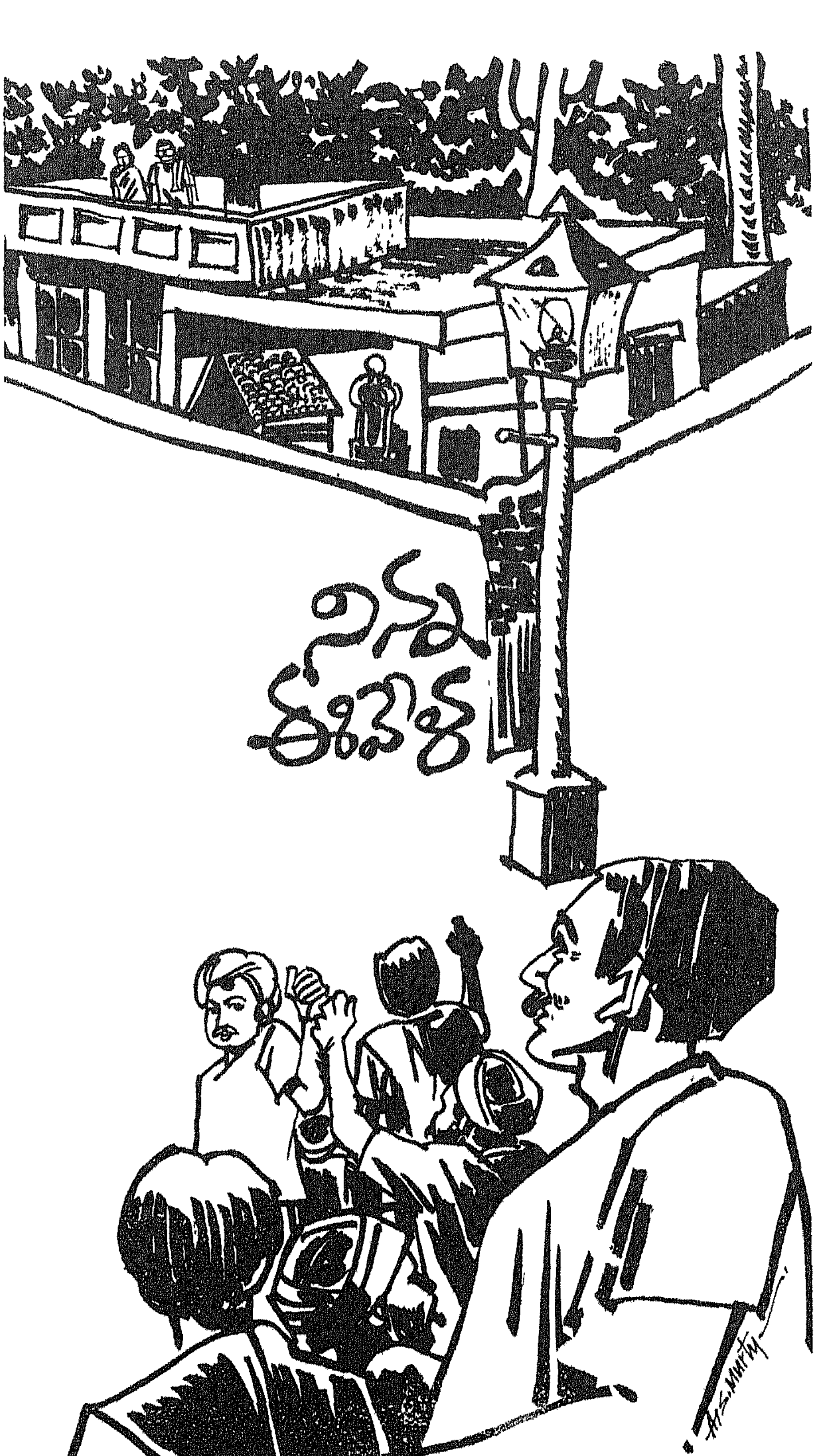

వేసవి వచ్చిపోయింది. కాలువ ఎండి పోయింది. చెరువు ఇంకిపోయింది. ఊళ్ళో కూలి జనం నాలుకల మీది తడి ఆరిపోయింది. వాళ్ళ ఎముకల్లో గలగల. కళ్ళల్లో గరగర. విరగ్గాసిన వేపకొమ్మల్లా ఎండిపోయి, కాలు పెడితే పటపటా విరిగిపోయే దశలో ఎవరి గూళ్ళల్లో వాళ్ళు, ఎవరి వాకిళ్ళలో వాళ్ళు, ఎవరి దుఃఖాల్లో వాళ్ళు, ఎవరి ఆకలి మంటల్లో వాళ్ళు. ఇదేమిటని అడిగితే [illegible] మైన ముఖాలలో, [illegible], [illegible], అమ్మకాని కొచ్చిన కట్టెల్లా, ఎండు టాకుల్లా చావలేక, బతకలేక, [illegible] చేసి అదేపనిగా చూడలేక, ఏడుపుల్లా కూలిజనమంతా గాలూ గాలూ [illegible] కుంటున్నారు. కన్నీళ్ళలో కాలం వెళ్ళ బుచ్చుతున్నారు.

పొలాలు దొక్కులు చీలాయి.

పిడికెడు గడ్డి లేదు. ఎండు గడ్డి ఏనాడో అయిపోయింది. అగ్గిపుల్ల గీస్తే భగ్గున మండిపోయేట్టుగా ఉంది ఊరు.

మధుసూదనరెడ్డిగారి ఇంట్లో వాళ్ళ పెద్దమ్మాయి పెళ్ళి. పట్నం నుంచి అరటి దూలాలు లారీల్లో దిగాయి— మామిడాకులు తోరణాలుగా పందిళ్ళనిండా అందంగా, పచ్చపచ్చగా కళకళలాడుతూ రెడ్డిగారి రెండంతస్తుల మేడకు కొత్త అందాన్ని తెచ్చి పెట్టాయి.

పెళ్ళి పందిట్లో, విడిదిళ్ళలో మూడు రంగుల జెండాలు ముచ్చటగా ఎగిరి పడుతున్నాయి.

ఊళ్ళో చచ్చిపోయిన పశువులకు లెక్క లేదు.

పసిపిల్లల ఏడ్పులకు అంతు లేదు.

“పని చూపించండి.”

ఒకరా, ఇద్దరా? పిల్లా మేకా కొన్ని వందల మందిదాకా వెళ్ళి మధుసూదన రెడ్డిగారి ఇంటి ముందు చిన్నపాటి ప్రదర్శన జరిపారు కూలీలు.

“నా బిడ్డ పెండ్లి బెట్టుకున్న. అది అయిపోయినంక చూపిస్తాను. వెళ్ళండి.”

“పెండ్లి అయ్యేలోపల మా పేగులు తేస్తాయి.”

“నన్నేం జెయ్యమంటరు?”

“పని కావాలి.”

“నాకు పెండ్లి పనుంది. ఒకరో ఇద్దరో వచ్చి తోరణాలు, జెండాలు కట్టండి.”

“మిగిలినవాళ్ళం ఏం గావాలె?”

“గంగలో దూకండి.”

“ఇన్నాళ్ళూ తమర్ని నమ్ముకొని బతికినం. ఈ మందిలో సగానికి పైగా మీ పొలాల్లో, చెలకల్లో ఎక్కడబడితే అక్కడ పని జేశారు. ఇప్పుడేమో వానలు

లేకపోయె. ఇంత పని ఇప్పిస్తే ఈ నెల పది పూటలు కలో గంజో తాగుతం."

"చూడండి, నాయనా, మీ రందరూ [illegible] లాంటి వాళ్లు. కాదనను. మీరు కష్టపడి పనిచేస్తారు. ఏం చేస్తాం! మన అదృష్టంలో వానలు లేవు. మీరు చూస్తూనే ఉన్నారుగా? నా ఆవులకు గూడా గడ్డి కొనుక్కొచ్చే వేస్తున్నా. ఈ బాధ మీకూ, నాకూ ఒక్కటే. అర్థం చేసుకోవాలి."

"మమ్మల్ని ఊరు విడిచి వెళ్లి పొమ్మంటారా?"

"అది మీరు నిర్ణయించుకోవాలి."

"మా నిర్ణయమల్లా ఒక్కటే. అందరం కలిసి ఇక్కడే పనిజేస్తాం. మీరు కూళ్లు ఇచ్చుకోవాలి. అంతే."

"ఏం పని జేస్తరు?"

"ఇండ్లు కట్టించండి."

"ఎవరికోసం?"

"పడి ఉంటై. పంతుల్లో, గిర్దవార్లో ఎవరో ఒకరు కిరాయి కుంటరు."

"ఎంతమందికి పని దొరుకుతుంది?"

"మా చేలకల్లో రెండు బావులు తవ్వించండి."

"మన ఊరికి చెరువుంది."

"చెరు విప్పుడు ఎండిపోయింది."

"డబ్బెవరిస్తరు?"

"మీ దగ్గ రుంది."

"అని మీకేం తెలుసు?"

"పెండ్లి చేస్తున్నరు."

"అది ఇక్కడ ఖర్చు పెడితే పెండ్లి అయ్యేదెట్లా?"

"ఇంతమంది బతుకుల కన్న మీ బిడ్డ పెండ్లి ఎక్కువగాదు—"

"అనవసరంగా నోరు జారుతున్నరు."

"అవసరాలు మాట్లాడిస్తున్నయి."

"పెండ్లి జరిగి తీరుతుంది. ఇది మా పరువు ప్రతిష్ఠలకు సంబంధించిన విషయం."

"ఊరంతా పీన్గుల పెంటయ్యాక మిమ్మల్ని గౌరవించేది ఎవరు?"

"దయ్యాల్లాగా ఏందిది? నోరు మూసుకొని వెళ్లండి."

"ఈ మేడా, మీ కార్లూ మీ బిడ్డల చదువులూ అన్నీ మావల్లే వచ్చాయి."

"సత్యం చెప్పారు. వెళ్లండి, నాయనా, వెళ్లండి."

"రెడ్డిగారూ! ఒక్క జీతగాడూ మీ దగ్గర పనిచేయడు. పెండ్లి ఎట్లా అవుతుందో చూస్తాం."

"నేనూ చూస్తాను."

"కూలీల్లో తగువులాడి బతకలేరు. ఓపికపడుతున్నాం."

చెరబండరాజు

"ఉట్టికెక్కలేనమ్మ స్వర్గానికెక్కుతుందట. పొండ్రా, పొండి."

కూలిజనం కోపంతో వెనక్కి తిరిగింది.

"సర్పంచ్‌గారూ! దండాలు."

"దండాలు. ఏమో వచ్చిన్రు?"

"మా కష్టం, సుఖం చెప్పుకుందామని."

"ఏమిటి మీ కష్టం?"

"ఆకలి."

"ఏ న్నేం జెయ్యమంటరు?"

"సర్కారుతో చెప్పి, మా కేదన్నా పని ఇప్పించండి."

"అందరు కలిసి విజ్ఞాపన పత్రం ఇవ్వండి. పైకి తీసుకెళ్ళి ఆలోచిద్దాం."

"ఈపాటికి మీరు ఇచ్చినే అనుకుంటున్నం."

"మీరు చెప్పందే?"

"చూస్తున్నరుగా మా కష్టాలు? మీ ధరమం మీరు నెరవేర్చి ఉంటరనే అనుకుంటున్నం."

"గవర్నమెంటం టే ఎవరు, నాయనా? ప్రజలే. మీరు చల్లగా ఉంటే ప్రభుత్వం చల్లగా ఉంటుంది. మీకు లేని సుఖం, శాంతి సర్కారు కెక్కడివి? మీ దగ్గిర డబ్బు లేనప్పుడు దానిదగ్గరా డబ్బు లేదు."

"ఇన్నాళ్ళ మా కష్టం ఎక్కడికి పోయినట్లు?"

"ఏమో అంటరు మీరు — నేను కుస్తుంత మహాదేవా లని? చేసుకున్నరు తిన్నరు"

"మా శ్రమ ఫలితం మాకు న్యాయంగా ముడితే, మీరు పైకి ఎట్లా వస్తరు?"

"నేనేం పైకొచ్చాను?"

"మీ ఆస్తిని అడగండి."

"నా దగ్గ రెక్కడుంది?"

"పది ఎకరాలు అరవై ఎకరాలు అయ్యింది. పెంకుటిల్లు మేడయ్యింది. బాంకులో నిలువుంది. బంగారం మూల్గుతూంది. మీ బిడ్డల చదువులు పెట్టుబడులేగా?"

"నిజమని నమ్మమంటారా?"

"నమ్మకపోతే, మీ రొచ్చి మా జాగాలో నించోండి. మేం వెళ్ళి మీ ఇంట్లో చూసొస్తాం."

"హద్దు మీరుతున్నారు."

"న్యాయం మాట్లాడుతున్నం."

"ఒకరిద్దరొచ్చి ఏం జవాబ్చే లీసుకు పోవచ్చుగా? ఇంత జనం ఎందుకు?"

"మాట్లాడుతుంది ఒకరిద్దరమేగా!"

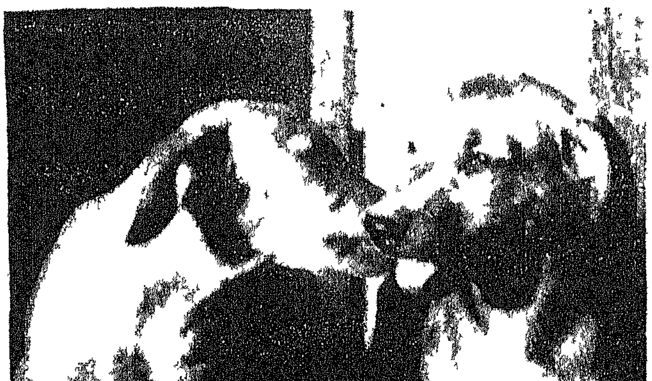

రహస్యం
— ఫొటో: ఆర్. బి. షిండే (కొల్హాపూర్)

"అంత, ఇప్పుడేం చేయాలి?"

"మా ఆకలి తీరాలి. మాకు [illegible] కావాలి."

"పని దొరగ్గానే ఆకలి చచ్చి పోతుందా?"

"ఆకలికి పంటల ఎండి పచ్చని ళ్ళు ఏం చేస్తారో ముందు ముందు తెలుస్తుంది. మీకు ఒట్టిచ్చాం. రాత్రిం బవళ్ళు కష్టపడుతున్నం. లాభాలు మావి. అందు కవసరమైన నెత్తురోడ్చేది మేము."

"నేను కాదన్నానా? కొన్నాళ్ళు ఓపిక పట్టాలి, నాయనా."

"ఇప్పు డేమంటారో చెప్పండి."

"మధుసూదనరెడ్డి గారి సంగండి బాగా ఎరిసినోడు గదా?"

"మీ తగవులు మీవి. రోజు కింత పెరుగుతున్నై."

"ఆయన బిడ్డ పెండ్లట గదా?"

"మా శవాలు ఆ పెండ్లి పల్లకీ మోస్తాయి —"

"పిచ్చి నాయనలారా! గాలిని బెదిరిస్తే ఏమౌతుంది? పట్టుకుంటే కోపమే పట్టుకోవాలి."

"చివరిసారి చెప్తున్నం. మాకు పనులు ఇప్పించండి."

"పట్నం వెళ్ళి మాట్లాడి వస్తా ప్రస్తుతం వెళ్ళండి."

"అదీ చూస్తాం."

ఇది నిన్నటి కథ.

* * *

ఏడాది గడిచింది. ఏరు బతికీ బ్రతికీ బతికి వచ్చిపోయింది. కాలువ లెండిపోయే ఉన్నాయి. అన్ని చేళ్ళలోనూ పేడు కొట్టాడుతూంది. అక్కడా అక్కడా తాకట్టు దుకాణాలు వెలిశాయి. ఆ దుకాణం యజమానుకు మధుసూదన రెడ్డిగారి ఇంట్లోంచి ప్రతి నెలా జీతం లెక్కప్రకారం ముడుతుంది. రైతు కూలీలు అప్పులు, పుస్తెలు, బిందెలు —అన్నీ ఆ తాకట్టు దుకాణాలకు, అక్కడి నుంచి పట్నానికి చేరుకుంటున్నాయి.

గంజి కేంద్రాలు వెలిశాయి. ఈగలూ, కుక్కలూ, పిల్లులూ భూమి నాకి, మట్టి మింగి, ఏమీ లేకపోతే ఒకటి కొకటి కరుచుకొని, పీక్కుతిని, పిచ్చెత్తి వాళ్ళయి వేలాడేసుకొని భయంకరంగా తిరుగు తున్నాయి ఊళ్ళో.

గంజి కేంద్రాల కంట్రాక్టరు సర్పంచ్‌గారు అందరి మధ్యా నిలబడి అక్కడే గంజి తాగి, ఇంటికొచ్చి రాత్రి పొద్దుపోయాక నిమ్మళంగా డబ్బు లెక్క పెట్టి, పరుపు కింద పెట్టుకొని నిద్ర పోతున్నాడు.

ప్రభుత్వం పత్రికలద్వారా, రేడియో

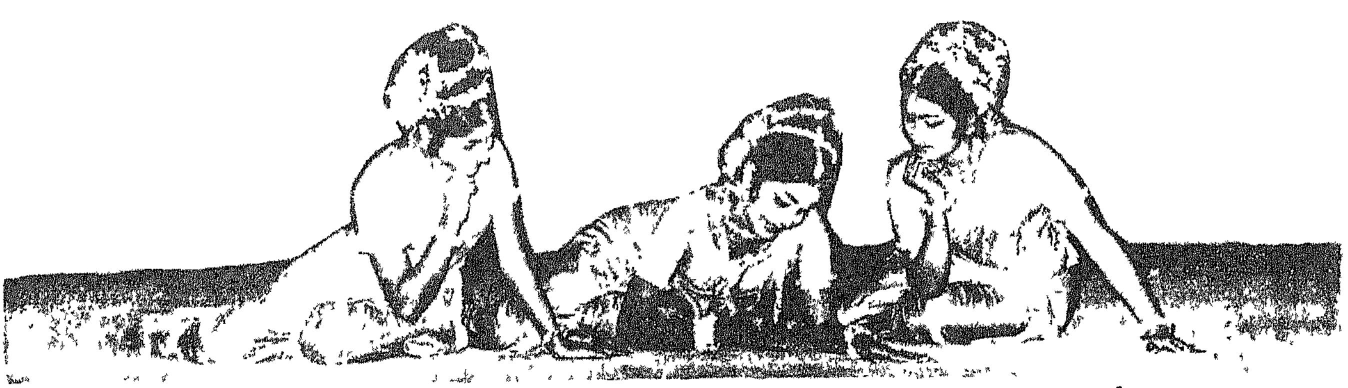

నృత్య నాటికగా శాకుంతలం

భారతీయ సాహిత్య చరిత్రలో మహోజ్జ్వల తారగా ప్రకాశించినది వాల్మీకి తరవాత కవికులగురువు కాళిదాసే అయన కవితా ప్రతిభ, రచనా చాతుర్యం ఏదో ఒక కాలానికి, సమయానికి, ప్రాంతానికి, దేశానికి పరిమితమైంది కాదు. అది విశ్వజనీనం, సార్వకాలికం.

క్రీస్తుశకం తొలి శతాబ్దానికి చెందిన కాళిదాసు కృతులన్నింటిలోనూ 'శాకుంతలం' గొప్పది. ఈ నాటకం వలన సంస్కృత సాహిత్యమే కాకుండా విశ్వ సాహిత్యమే సుసంపన్నమైనదంటే ఎవరూ కాదనలేరు. భారతంలోని మూలకథను దిద్ది తీర్చి రసమయం చేశా డాయన.

ఒకానొక చోట విద్వాన్ విశ్వం "కాళిదాసు భావన కట్టలు తెగగొట్టుకొని 'మేఘసందేశం'లో పరవళ్ళు తొక్కినది. ఎక్కడికక్కడే, ఏ మాట కా మాటే ఎన్ని కావ్యఖండికలనో ఆ ఇంతలో వెల జల్లా డాయన" అన్నారు. అలాగే విశ్వ సాహిత్యాన్నే తన నాటకాల ద్వారా శోభాయమానం చేసిన మహాకవి కాళిదాసు.

'శాకుంతలం' నాటకాన్ని సంస్కృతంలోనే ఉత్తర హిందూస్థానంలో రసవత్తరంగా ప్రదర్శనలు ఇస్తున్నట్లు విన్నాం. దక్షిణాదిన ఆ నాటకాన్ని తెలుగులో నాటకంగా చాలా కాలంగా ప్రదర్శిస్తూ వచ్చారు. కాని, నృత్యనాటకంగా రంగాని కెక్కలేదు. ఆ లోటును మద్రాసులోని కూచిపూడి ఆర్ట్స్ అకాడెమీ వారు తీర్చారు.

'మేనక — విశ్వామిత్ర శాకుంతలం' పేరున సంగీత నృత్య నాటికను నాట్యాచార్య శ్రీ వెంపటి చినసత్యం ఆధ్వర్యంలో ఇటీవల మద్రాసులో ప్రదర్శించారు. వీరి ప్రయత్నం, కృషి అన్నివిధాలా మెచ్చుకోదగ్గది.

ఇందులో శకుంతలగానూ, రంభగానూ కుమారి శోభానాయుడు, మేనకగా, ప్రియంవదగా శ్రీమతి కె. పద్మ, దూర్వాసగా, దుష్యంతునిగా కుమారి హేమా చౌదరి, తిలోత్తమగా, అనసూయగా కుమారి అనుపమ, ఇంద్రుడుగా— రవీంద్రనాథ్, విశ్వామిత్రుడుగా విజయలక్ష్మి; నారదుడుగా కుమారి సీతా కుమారి, వసంతుడుగా కుమారి బాల, మన్మథుడుగా కుమారి అనంతి, బేడిగా కుమారి వసంతి; నర్తకీమణులుగా జయలక్ష్మి, మహాలక్ష్మి, కుమారి బాల, జయ నటించారు.

ఇటువంటి పౌరాణిక గాథలలో అద్భుతాలు, మహాద్భుతాలు నిండి ఉండడం పరిపాటి. అయితే, ఆ కథను రంగస్థలం మీద ఎలా ప్రదర్శింపవారు అన్నది ప్రశ్న! ఇంత విలువైన, పేరుపొందిన నాటకాన్ని ప్రదర్శించడం మాటలు కాదు. జర్మన్ మహాకవి గెటే వంటి విమర్శకాగ్రేసరులను సైతం మెప్పించగలిగిన 'శాకుంతలా'నికి రంగస్థల రూపం ఇవ్వడానికి చాలా పరిశీలన, తపస్సు, దీక్ష, కృషి అవసరం.

ఏదో ఒక సాంఘిక నాటికను ప్రదర్శించినట్లు మామూలు పక్కలా వీరితెరలు, ఓ రెండు మైకులు, లైట్లతో 'శాకుంతలం' నాటకం చూపించడం సరిపోదు.

కూచిపూడి సంప్రదాయం సంగతి నాకు తెలియదు గాని, రంగస్థలాలంకరణం సంతృప్తి కలిగించలేదు.

ఆశ్రమవాతావరణ కల్పనకు అనుగుణమైన రంగాలంకరణతో శ్రీ వెంపటి చినసత్యం బృందం వారి కృషి ఇంకా బాగా రక్తి కట్టి ఉండేది.

ఇటువంటి ఉత్తమ ప్రదర్శనాలు చూడడానికి దేశం నలుమూలలా ప్రజలు ముందుకు వస్తారు కనక ఇంగ్లీషులో కథను, పాత్రల వివరాన్ని ముద్రించి పంచడం, సీనరీలతో మరింత పకడ్బందీగా ప్రదర్శించడం చేస్తే గొప్ప ప్రదర్శనం అవుతుంది.

ఈ నృత్య నాటిక ప్రదర్శనాన్ని మొదటిరోజు 'కళావాహిని' వారు కృష్ణగానసభలోనూ, రెండవ రోజు 'కళాసాగర్'వారు కలైవాణర్ అరంగంలోను ఏర్పాటు చేశారు. మొదటి రోజు మైకులు సరిగా వినిపించక రచనలోని సౌందర్యాన్ని ప్రేక్షకులు అనుభవించలేకపోయారు. పైగా నృత్యం చేస్తుంటే ఒకటే దుమ్ము లేవడం .. రెండవ రోజు మైకులు బాగున్నాయి. మాటలు, పాటలు వినిపించాయి. ఇంద్రుని కోసం తెచ్చే బల్లని, దుష్యంతుని కోసం తెచ్చే క్రోటన్సుని తేవాలో మానాలో తెలియక తబ్బిబ్బు కావడం అంత పెద్ద లోపం కాకపోవచ్చు.

ఇక పాత్రలు, అందరూ అన్నివిధాలా చాలా చక్కగా నటించారు; ఒప్పించారు.

ప్రధానంగా శోభానాయుడు శకుంతలగా నటించిన తీరు, చూపిన భావప్రకటనం, దుష్యంతునికి ప్రేమలేఖ వ్రాసే ఘట్టంలో ఆమెలో పొంగిన నాట్య సంప్రదాయాలు అద్భుతం. దివిలో వెలిగేది పద్మ, హేమా చౌదరి రసవత్తరంగా నటించారు. విశ్వామిత్రునిగా విజయలక్ష్మి ఆ పాత్రకు జీవం పోసింది. నారదుని పాత్ర [illegible]గా ఉంది.

ఇటువంటి రసవత్తర నాటకానికి శ్రీ బాలాంత్రపు రజనీకాంతరావు రూపకం తెలుగు సంగీత మధువు చాలించింది. శ్రీ వెంపటి చినసత్యం శిక్షణ మెరుగులు దిద్దింది.

ఈ నాటకానికి 'మేనక - విశ్వామిత్ర శాకుంతలం' అని అంత పెద్ద పేరు పెట్టడంకన్న 'శాకుంతలం' అంటేనే బాగుంటుందేమో?

—ఎల్లోరా

ద్వారా, ఉపన్యాసాల ద్వారా, ఊళ్ళలో ఉండే ఏజెంట్ల ద్వారా కరువు నివారణ పథకాల గురించి జోరుగా ప్రచారం చేసుకుంటూంది. అందుకు సంబంధించిన కాగితాలు [illegible] గుట్టలుగా పేర్చుకుంటూంది.

తమ ఊళ్ళో ప్రజలు ధాన్యంకోసం ఇంటిమీద పడితే, మధుసూదనరెడ్డిగారి అల్లుడు వారిని తుపాకీతో కాల్చితే, గొడ్డలితో ప్రజలు అతని తల నరికేశారు.

రెడ్డిగారి కూతురు విధవరాలై పుట్టింటి కొచ్చేసింది.

ఆ రోజు సాయంత్రం ఆమె తండ్రిగారి మేడ మీద నించుని ఊళ్ళోకి చూస్తూంది. బిడ్డను ఓదార్చాలని ప్రేమతో, బాధతో, దయతో మధుసూదనరెడ్డిగారు తామూ మేడమీది కొచ్చారు.

"ఏం చేస్తున్నావమ్మా?"

కింద ఓ గోడమీద నలుగురు విద్యార్థులు అప్పుడే వ్రాసి పోయిన అక్షరాలు చదువుకుంటూంది ఆమె.

'ఆకలితో మలమల మాడి చచ్చేకన్నా పోరాటంలో చావడం మేలు!'

"ఏం చూస్తున్నావమ్మా?"

"... ..."

"బళ్ళాలు, బరిసెలు, గొడ్డళ్ళు — ఆ వచ్చేది ఎవరమ్మా?"

"ప్రజలు."

"ఇప్పుడు ఏం చేద్దామంటావు?"

"ఉంటే రెండు తుపాకులు తీసుకురా."

★